

PTE BTK Interdiszciplináris Doktori Iskola
„A kormányzás területi, történeti és társadalmi dimenziói”
Politikatudományi Doktori Program

Helyi politika az atomerőmű árnyékában

A doktori értekezés tézisei

Témavezető: Pálné Kovács Ilona
Pécsi Tudományegyetem
MTA levelező tag, egyetemi tanár

Készítette:
Barkóczy Csaba

Tartalom

A téma ismertetése, a témaválasztás indoklása	3
Kutatói kérdések, hipotézisek	4
1. Törésvonalak	5
2. Paks és a környező települések viszonya	6
3. Helyi törésvonalakhoz és városszociológiához kapcsolódó hipotézisek	7
4. A civil szféra szerepe Pakson	8
5. Az atomerőmű politikai szerepvállalása	9
6. Helyi média	11
7. A vezetők szerepe	11
Módszertan	12
Konklúziók	15
1. Válasz a kutatási kérdésekre	16
2. Hipotézisekhez kapcsolódó megállapítások	21

A téma ismertetése, a témaválasztás indoklása

Jelen dolgozat alapját képező kutatásaim és a város politikatörténetének utóbbi évtizedeit vizsgáló korábbi tanulmányaim kapcsán többen is megkérdezték tőlem, hogy miért tartom fontosnak a település és az atomerőmű közös, közel félévszázados politikatörténetének feldolgozását. A válasz összetett. Úgy gondolom, hogy a mikro vagy lokális kutatások fontossága a társadalomtudományok területén nélkülözhetetlen, mivel a politikatudománynak ez az ága egyaránt pozitív és normatív jelleggel is bír. Az egyes települések, kisközösségek problémáinak megismerésével és elemzésével általános érvényű modellek állíthatók fel. A paksi események megfigyelésével olyan indukciókat tehetünk, melyek a későbbiekben általános érvényű modellként szolgálhatnak a speciális nagyipari beruházások társadalmi hatásaira, s melyek segítségével egy jövőbeli nagyberuházás esetén a már meglévő modellből levonva deduktív következtetéseket, könnyebben megoldhatóvá válnak a hasonló kihívások. Ezért a mikrokutatások (beleértve Paks társadalmi konfliktusainak elemzését is) a gyakorlati közpolitikai gyakorlat egyik legfontosabb elemét képezik.

A. Gergely András szerint a lokális (települési) kutatások esetében a legfontosabb szempontok hagyományosan interdiszciplinárisak; történeti, demográfiai, gazdaságpolitikai, rétegződésméleti irányból és hagyománykövetés fókuszából vizsgálják a különböző lokális közösségeket.¹ A. Gergely hozzáteszi, a kutatások irányvonala 1990-től kibővült a helyi politika folyamataival és összetételével foglalkozó vizsgálódásokkal is. Megjegyzi, a lokális kutatások felértékelődése a globalizáció időszakában igazán aktuális, hiszen a nagy egész megismerése is eme kis töredékekből vezethető csak le hitelesen.

A. Gergely András megállapításai azért is fontosak, mert ennél a dolgozatnál is valamilyen ezekhez hasonló szemléletű kutatási irányt követve igyekeztünk számos kérdésre választ találni Paks és a településen működő atomerőmű építése idején a lakosságot szétfeszítő ellentétek és azok feloldódása kapcsán.

Megítélésem szerint, ha helyi konfliktusforrásokat és lokális társadalmi törésvonalakat szeretnénk tanulmányozni, akkor érdemes ezek közül is kiemelt figyelmet fordítanunk azokra, amelyek a helyi ipari létesítmények körül kialakuló lokális egymáshoz feszülést veszik górcső alá. Ezen dolgozat célja, hogy az ipari nagyberuházások mentén kialakuló helyi konfliktusok egyes elemeit Paks példáján mutassa be. Pakson található ugyanis Magyarország jelenleg egyetlen atomerőműve, ahol egy részben sikeres helyi tervnek köszönhetően sikerült – egy kisközösségből rendkívül rövid idő alatt ipari várossá fejlesztett településen – nagymértékben fellazítani a „rég” és az „új” lakosság között kialakult merev, egymástól elzárkózó kapcsolati hálót, majd végleg eltüntetve azt, egymásba integrálni a két városrészt.

¹ A. Gergely András: A helyi társadalom antropológia kutatásának lehetőségei, 294-306. old. in Politikatudományi válaszok a XXI. század kihívásaira, PTE Pécs, 2001

Paks és az atomerőmű-beruházás történetének számos más dimenziója van, melyekkel e dolgozatban nem, vagy csak érintőlegesen kívánunk foglalkozni.

Globális kitekintésben fontos megemlíteni, hogy a hosszú távú energiaellátás biztosítása napjaink egyik kiemelten fontos politikai-gazdasági kérdése. A 20. század második felétől a globális energiaigény – kisebb megtorpanásokkal, de – folyamatosan növekszik, az energiaforrásokért biztonságpolitikai kérdéseket is felvető globális verseny zajlik, a kőolaj és a földgáz beszerzése nehezebbé és drágábbá vált, a hiány kockázata is egyre több esetben felmerül, amely az árakra is azonnal kihat. Sőt, biztonságpolitikai kockázatokat is felvet, hogy a szénhidrogén-források koncentráltak, a termelőkapacitások és kiaknázzható mennyiségek végesek, s az elérhető, potenciális ellátó térségek száma csekély. Az atomenergia, bár környezetszennyezés terén tiszta energiáról beszélhetünk, a katasztrófák (Three Mile Island, Csernobil, Fukusima stb.), illetve a nukleáris fűtőelemek és hulladék tárolása, újrafeldolgozása kapcsán kerül újra és újra a szakmai és közéleti viták kereszttüzébe. Az is kérdéses azonban, hogy a jelenlegi energiaszükséglet mellett az ismert megújulóenergiaforrások képesek-e a kieső, hagyományos energiaforrások és az atomenergia helyettesítésére. A 2011-es fukusimai katasztrófa következtében újra fellángoltak a viták az atomenergia jövőjével kapcsolatban, a magyar kormány azonban leszögezte, hogy hazánk számára a paksi erőmű bővítése az egyetlen járható út a jövőben.

Az atomerőmű bővítése a magyar állam legkomolyabb beruházása lehet az elkövetkezendő időkben. Ezen írás azonban most nem kimondottan az atomerőműre kíván fókuszálni, s nem is a zöld energia versus atomenergia vita szemszögéből kívánja megvilágítani a paksi nagyberuházás körüli dilemmákat. Munkám csupán megismertetni kívánja az erőmű építésével kialakuló helyi konfliktusokat, valamint leírást készíteni az atomerőműnek, mint energiaipari óriásnak, a város politikai életére való befolyásszerzéséről, elemezni a helyi politikai viszonyokat az atomerőmű árnyékában.

Kutatói kérdések, hipotézisek

A dolgozat központi témája az atomerőmű Paksra érkezésével a városban kialakuló helyi ellentétek feltérképezése és a feloldásukra irányuló megoldási kísérletek sikerének értékelése, valamint az atomerőműnek a közösségi döntéshozatalban játszott befolyásoló szerepének értékelése. A feltett kérdéseket az alábbiak szerint foglalhatjuk össze:

- Milyen törésvonalakat eredményezett Paksra az atomerőmű-beruházás?
- Mi vezetett a Paksra érkező erőműépítő-társadalom és a régi lakosság közötti ellenszenv kialakulásához?
- Milyen intézményesült szereplők (pártok, civil szervezetek) voltak érintettek a konfliktusban?

- Angelusz és Róna „vitájára” visszautalva kérdezzük, hogy került-e sor tömbösödéssre a település megosztottságát övező konfliktus mentén?
- Mikor és hogyan oldódott fel ez a konfliktus és vált identitásában egységessé a városi közösség?
- Milyen küzdelmek jellemezték Pakson a médiabirtoklási viszonyokat 1975-től napjainkig? Összefüggésben voltak-e ezek az atomerőművel?
- Városszociológiai szempontból jelenthetett-e problémát a régi Falu és az erőműberuházás folytán érkezők alkotta Lakótelep földrajzi elkülönülése?
- Pálné Kovács Ilona a helyi politikáról írott könyvében megállapítja, hogy egy önkormányzat és az állam viszonya mindig a helyi autonómia és az ahhoz szükséges pénzügyi függetlenség függvényében értelmezhető.² Miért ne lenne részben ugyanez a megállapítás érvényes Paks város és a gazdaságilag lényegesen erősebb állami nagyvállalat, az atomerőmű viszonyára?
- Pálné szerint Magyarországon „emberemlékezet” óta létezett egy informális érdekképviseleti szféra, azaz egy olyan, akár illegitimnek is tekinthető politikai mező, amelyben a kijárási, lobbizási, családi-rokoni kapcsolatok formálták a döntéseket, s ez a szféra – bár legtöbbször épp ezt várták a rendszerváltástól – a többpártrendszer megjelenésével sem tűnt el.³ Mi most, helyt adva Pálné Kovács Ilona elméletének az informális érdekképviseleti szféra működése kapcsán, arról igyekszünk meggyőződni, hogy az atomerőmű és a várost vezető önkormányzati szereplők viszonyában tapasztalható volt-e ilyen jelenség?

Ahhoz, hogy-e kérdésekre választ kapjunk, az alábbi területeket vizsgáljuk meg részletesebben is a dolgozat keretében.

1. Törésvonalak

Mint azt a dolgozat elméleti keretezéséből is láthattuk, a törésvonalakat csak politikatudományi síkon vizsgáló szerzőknek is több iskolája van, amelyek a társadalmi ellentétek kialakulásáról, létezéséről és természetéről még egy iskolán belül is eltérő nézőpontot vallanak, s ezen belül a helyi konfliktusok vizsgálata még mindig külön szegmensen képez. Amellett már korábban is érveltünk Dahl és Whitefield elméletéhez kapcsolódóan, hogy a paksi konfliktus esetében egy tartósan strukturált szembenállásról beszélhetünk. Sokkal érdekesebb a kérdés abból a szempontból, hogy a pártosodás kérdésében mennyire lehet törésvonalnak tekinteni a paksi megosztottságot. Róna és Angelusz ellentétes meglátása kapcsán Róna Dániel (és a hasonló vélekedésen lévő külföldi szerzők) álláspontjával értek egyet: a paksi társadalmi konfliktus ugyanis annak ellenére is létezett, hogy ez a helyi politikai palettában nem vezetett intézményesült tömbösödésshez. Igaz, volt ilyen típusú

² Pálné Kovács Ilona: Helyi politika, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990, 42-48. old.

³ Pálné Kovács Ilona: Helyi politika, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990, 60-70. old.

szerveződésre is kísérlet 1994-ben, amit a X. fejezetben részletesen is ismertetek, s amit megítélésem szerint a privilegizált helyi médiaviszonyok következtében sikerült elcsendesíteni az ellenérdekelt szereplőknek. Hozzátehetjük azt is, hogy helyi törésvonalak esetében a konfliktus jelenlétének talán eleve korlátozottabban kell számításba vennünk az intézményesülést, minthogy maguk a pártok is elsődlegesen a makroszintű politika szereplői.

Érdekes azonban Körösenyi nézőpontjából is megközelíteni a kérdést, aki vallja, hogy a pártelitek formálják a törésvonalakat, pontosabban azok a konfliktusok intézményesülnek, amelyeket a politikai elit is felvállal. Paks esetében a Falu – Lakótelep konfliktus felvállalására nem került sor a rendszerváltozást követően (amikor a paksi atomerőműről egészen 2014-ig viszonylagos konszenzus uralkodott országos szinten), mivel lényegében a helyi párt szervezetek anyapártjuk mainstream irányvonalának megfelelően nem akartak vagy nem is állt érdekükben szembe helyezkedni az atomerőművel. Igaz erre is találunk példát. Figler János, az MDF országgyűlési képviselője erre 1994-ben kísérletet tett, amelyről szintén a X. fejezetben értekezünk majd. Ugyanakkor politizáló civil szervezetek részéről – ahogy arról a későbbiekben lesz még szó a dolgozat folyamán – érezhattünk ilyen irányú törésvonal mentén zajló politizálást.

Az államszocializmus időszakában azonban találunk olyan konfliktusokat – mint a később kifejtésre kerülő Dallos Tibor és Pónya József közötti vita, – amelyben a vezetők játszottak főszerepet egy klasszikus régi paksiak és újonnan Paksra érkezettek közötti feszültségben. Igaz, ezt a jelenséget nehéz a pártosság szempontjából vizsgálni, hiszen ebben az időben mindössze egy párt létezhetett. Később, az 1990. évi önkormányzati választás „előestéjén” is kitapintható volt a jelenség, amely az átalakulás zavara közepette elsősorban a helyi média birtoklása körüli versengésben került felszínre. Hipotézisünk tehát az, hogy létezett a városban konfliktus az erőmű megépülését követően a „tősgyökeres” és a „betelepülő” közösség között.

2. Paks és a környező települések viszonya

Kolosi Tamás szerint a különböző települések között a fentebb már ismertetett társadalmi struktúrákhoz hasonló rétegződés tapasztalható, amelyekből fakadó településközi verseny vezethet konfliktushelyzetekhez.⁴ Pálné Kovács Ilona szerint a Nyugaton egyre elterjedtebb decentralizációs törekvések hiánya, amely a kistelepüléseket együttműködésre, a nagyokat pedig többletfeladataik hatékony ellátására készítetné, csak tovább növeli a forrásokért való versengést a települések között.⁵ Ehhez kapcsolódóan megjegyezhetjük, hogy Paks – legalábbis egykori vezetői szerint - a történelem folyamán állandó versenyben állt a megye többi településével a járási és megyei pozíciók, illetve

⁴ Kolosi Tamás: Státusz és réteg, Társadalomtudományi Intézet, Budapest, 1984; Települési státusz, 16-18. old.

⁵ Pálné Kovács Ilona: A helyi kormányzás megújulási képessége és perspektívái – gondolatok 2007-ből, 109-114. old. in Comitatus/Önkormányzati Szemle, 2012. január-február, XXII. évf. 207. szám

forráelosztások miatt. Ilyen versengő helyzet alakult ki Dunaföldvár vonatkozásában a járás vezetésével kapcsolatosan, később pedig a megye teljes területén a többi várossal és a megyeszékhely Szekszárddal is, mely városok mindannyian befolyásuk elvesztését látták az atomerőmű által lélekszámában, gazdasági erejében és pozíciójában megerősödő Paks képében. Különösen igaz volt ez a tanácsrendszer időszakára, amikor az önkormányzatok a mainál is jobban kiszolgáltatottak voltak a központi akarat érvényesülésének. Az eme versengések nyomán kialakuló történelmi tapasztalat megítélésem szerint eleve zárkózottabbá tehetette bármilyen külső hatással szemben a helyi elitet (nemcsak Pakson, más településeken is!), ami később felerősíthette azt a magatartást, amely egyébként is kialakulhat egy közösségben, ha az a méretéhez képest óriási ipari átalakuláson megy keresztül. Ez a történelmi okokra visszavezethető elzárkózás sok esetben az atomerőművel való együttműködés hiányának, az ipari létesítmény negligálásnak lehet egy részmagyarázata, amely a partnerség elmaradását és ebből fakadóan érdekütközések szülte konfliktushelyzeteket indukálhatott. Sokkal érdekesebb azonban abból a szempontból is megvizsgálni a kérdést, hogy a riválisnak tekinthető hagyományos paksi elittel szemben az atomerőmű elitje, olykor kiaknázva ezt a megyén belüli rivalizálást, mennyire tudott szövetségeseket találni, esetleg elszigetelni a tradicionális paksi vezetőréteget.

3. Helyi törésvonalakhoz és városszociológiához kapcsolódó hipotézisek

Pakson az energiaipari óriás megjelenése jelentős szembenállást eredményezett a létesítmény megépítése kapcsán a városba özönlő új lakók és a régi paksi társadalom között. Ennek elsődleges okai hipotézisem szerint sokkal inkább gazdasági és életmódbeli különbségekre vezethetők vissza, s csak kisebb részben a nukleáris energia felhasználásától való félelemből. Ehhez a hipotézishez tartozik még azon feltételezésem, hogy a kialakuló ellentétek elsősorban a történelmi Falu és a modern Lakótelep között húzódtak, amelynek alapján a település társadalma földrajzilag is elkülöníthető, illetve a kezdeti időszakban munkahelyét, foglalkozását tekintve is behatárolható (mezőgazdasági és ipari társadalom kényszerű együttélése). Hipotézisem hangsúlyos része, hogy ezen ellentétek napjainkra már nagyrészt feloldódtak, az idő meghaladottá tette a városnak ezt a fajta kettősségét. Feltevésemet erősíti Enyedi György megállapítása is, mely szerint egy helyi társadalom esetében a közösen használt közszolgálati- és irányított terek is sikeresen járulhatnak hozzá egy-egy közösség integritásához, egységtudatához (Enyedi megfogalmazásában ezt *társadalmi térhasználatnak* nevezi).⁶ Ne feledjük, hogy esetünkben az új paksiaknak egy akkor – a szocializmus viszonyai között - modernnek számító elkülönülő lakótelepen történő letelepítése nem járulhatott hozzá kellő mértékben az erőműberuházás utáni településtudat egységének kezdeti

⁶ Enyedi György: Lokalitas, kultúra, önkormányzat: A konferencia rövidített jegyzőkönyve, Vita Kiadó, Budapest, 1991, 7-12. old.

megalapozásához. (Itt óvatosan visszautalnánk Szirmai Viktória munkásságára, illetve külföldi szerzők közül Bauer, Hallen, Isaac, Mumford és Wood írásaira.)

4. A civil szféra szerepe Pakson

Az erőműellenes megnyilvánulások Pakson többnyire a helyi civil politikai formációk oldaláról érkeztek, ami elsősorban arra vezethető vissza, hogy a civilek felett, szemben a pártok települési alapsejtjeivel, nem állt egy erős pártközpont, ami kontrollálhatta volna az erőműellenes indulatokat. A helyi civil formációk némelyike így az erővel szembeni ellenérzéseknek nagyobb teret biztosított. Ezt alátámasztja Sebestyén István megállapítása is, aki szerint épp a helyi civil formációk küzdelmeiben mutatkozik meg a lokális célok és érdekek képviselője a globális (esetünkben országos) célokkal szemben.⁷ Megalapozott feltételezés már a dolgozat elején előrevetítenünk, hogy ezek a civilek állami háttér és kiterjedt hálózat hiányában nem tudtak hosszútávon vetélkedni a pártokkal, hatékonyságuk ideiglenesnek volt tekinthető, lobbijük pedig csak legkritikább esetben érhetette el az állami ingerküszöböt. Gyorgyevics Miklós szerint Magyarországon a civil szervezetek egyébként is gyengék, amit ő azzal indokol, hogy az 1950'-es és '60-as években a magyar társadalom kétharmada lakóhelyet, életmódot és társadalmi osztályt váltott, ami kiszakította az addig hagyományosnak tekinthető családi, kulturális és szociológiai közegekből a lakosságot. A megváltozott viszonyok Gyorgyevics szerint individualista hozzáállást követeltek az egyéntől, amely kis mértékben a közösségi életben való proaktív cselekvő részvétel irányába mozdította el a lakosság attitűdjét.⁸ Hozzá kell tennünk, ez a jelenség az elmúlt évtizedek folyamán sokat változott, hiszen – legalábbis Ágh Attila meglátása szerint – a civil társadalom, a politikai közép (közigazgatási vezetők, szakpolitikusok) és a nagypolitika háromszögében napjainkra már inkább a civilek a meghatározói és formálói a politikának, a többi szereplő pedig őket követi a döntéshozatalnál.⁹ Ágh itt vélhetően arra gondol, hogy a modern demokráciákban a politikusi döntések egyfajta populista irányvonal felé mozdultak el, amelyek sokkal inkább képesek követni az „utca emberének” igényeit és kiszolgálni a választói akaratot a pillanatnyi népszerűség megszerzése érdekében. Ez a jelenség azonban politikai részvételre ösztönözheti az állampolgárokat.

Szintén előrevetíthetem, hogy a legsikeresebbnek tekinthető (döntéshozói pozíciók megszerzésében legeredményesebb) paksi civilek inkább helyi politikai pártokra hajazó működési móddal

⁷ Sebestyén István: A helyi önkormányzatok és a civil szervezetek együttműködésének dimenziói, a kapcsolatrendszer funkcionális elemzésének és mérésének lehetőségei Doktori értekezés Pécs, 2011. <http://www.idi.btk.pte.hu/dokumentumok/disszertaciok/sebestenyistvanphd.pdf>

⁸ Gyorgyevics Miklós (2011): Civil participáció az önkormányzatokban Pro Publico bono online, 2011 http://uni-nke.hu/uploads/media_items/civil-participacio-az-onkormanyzatokban.original.pdf (2018. augusztus 2.)

⁹ Ágh Attila: A politika alulnézetben, Noran Libor, Budapest, 2017; A politika táguló világa: politizáló társadalom és kormányzó társadalom, 11-15. old.

rendelkeztek, ám – ahogy azt látni fogjuk - az ezredfordulót követően ezeket a helyi formációkat kiszorította a közéletből az országos pártpolitika. Ugyanakkor példák alapján bemutatható, hogy a civilszférában való tevékenység később „jó belépő” lehetett a helyi pártszervezetek színeiben való jelöltséghez és ezáltal képviselőséghez, városvezetőséghez.

Természetesen már itt elengedhetetlen, hogy tisztázzuk a civil szervezetnek, mint fogalomnak a jelentését, ugyanis - amint arra Unger Anna is rávilágít¹⁰ - a magyar közbeszédben ez a fogalom többféle, egymástól praktikusán elkülönítendő jelentéssel bír.

Sok esetben szinonimaként használják a civil kifejezést a politikai társadalom kifejezés helyettesítésére, de a mai politikai és politológiai terminológia szerint alapvetően önszerveződő közösségeket jelöl.¹¹

A magyar köznyelvben civil szervezetnek mondjuk azokat a nonprofit szervezeteket, amelyek önszerveződő alapon, nem az anyagi haszonszerzés érdekében látnak el különböző (főként szociális) szolgáltatásokat. De civileknek nevezzük a különböző ügyek mentén szerveződő társadalmi mozgalmakat, vagy azokat a helyi politikai formációkat is, akik indulnak az önkormányzati választáson, de nem pártok. Civil kifejezést használunk az úgynevezett NGO szervezetekre (Non-Governmental Organisations), amelyek inkább ötvözetét alkotják a mozgalmak és a nonprofit szervezetek egyvelegének, s egyfajta társadalmi intézmény jelleggel működnek. A legpontosabb definíciót talán Ernest Gellner adja,¹² aki szerint a civil társadalom olyan nem kormányzati szerveződések összessége, amely képes támogatni, kiegészíteni, vagy épp ellensúlyozni az államhatalmat. Mi is e szerint gondolkozunk majd e disszertáció keretében és típustól függetlenül azokra a szervezetekre koncentrálunk, amelyek képesek voltak egy-egy ügy mentén legalább rövid ideig befolyásolni, ellensúlyt képezni az önkormányzat, vagy épp az atomerőmű vállalat tevékenysége mellett, esetleg azzal szemben.

5. Az atomerőmű politikai szerepvállalása

Amint a hipotézisek kapcsán már korábban felvetődött, szükséges értekezni arról is, hogy a Paksi Atomerőmű Vállalat - később Paksi Atomerőmű Zrt. – vajon igyekezett-e lehetőségeihez mérten (akár már a beruházás kezdeti időszakától vizsgálva) a városvezetés vonatkozásában olyan személyeket helyzetbe hozni, akik együttműködést mutattak a vállalat céljaival. Kérdés tehát, hogy az atomerőmű a helyi politika működésére akart-e/tudott-e hatást gyakorolni? (A kapcsolati tőke és a kapcsolati

¹⁰ Unger Anna: demokrácia – közvetlen demokrácia – civil társadalom in. Szabó Máté (szerk.): Civil társadalom: elmélet és gyakorlat, Rejtjel Kiadó, Budapest, 2005, 19-36. old.

¹¹ Kulcsár László-Domokos Tamás: A civil szervezetek és az önkormányzatok együttműködési lehetőségei a Kárpát-medencében, kutatási beszámoló, 1998

http://www.echosurvey.hu/_user/downloads/kutatasi_beszamolo/t-ecengo98.pdf (2018. augusztus 2.)

¹² Gellner, Ernest: A szabadság feltételei. A civil társadalom és vetélytársai, Typotex, Budapest, 2004

hálók fontosságáról számos tanulmány született az elmúlt évtizedekben, amelyek a szociológia tudományának egyre fontosabb részét képviselik.¹³⁾ Voltak-e kiélezett helyzetek az atomerőmű és a város együttélése során, és ha igen, akkor tudtak-e érvényesülni az atomerőmű érdekei az ilyen érdekellentétek fémjelezte helyzetekben? Magában hordozta-e a helyi hierarchia megváltozását az ipari létesítmény megjelenése? Ha igen, akkor lehetett-e ez konfliktusforrások alapja a történelmi Paks lakossága és az újonnan betelepülő népesség között?

Természetesen ezeknek a kérdésselvetéseknek az alátámasztása túlmutat a város modernkori történelmének, s azon belül politikatörténetének ismertetésén, ezért a választások, a politikai szereplők és a helyi sajtó működésének mélyebb kielemezését, valamint néhány kulcsszereplővel mélyinterjú készítését láttam szükségesnek, A. Gergely Andrásnak a bevezetőben sorolt instrukció alapján. Ezek közül is elsősorban azokat kerestem fel, akik a '80-as és '90-es évek legfontosabb paksi politikai momentumainak még ma is élő, s a kutatás számára megnyíló szereplői.

Az atomerőmű és a város közötti kötelék elemzését illetően érdemes óvatosan ismételtlen megemlítenünk a decentralizáció kérdéskörét is, amely annyit jelent, hogy az állam és az önkormányzat között nem alá-fölé rendeltség, hanem hatalom- és munkamegosztáson alapuló partneri viszony áll fenn.¹⁴ (Ezt szigorúan meg kell különböztetnünk attól a fajta decentralizációtól, amikor az állam válság hatására igyekszik a feladatokat a helyi közigazgatásra helyezni.¹⁵) Pálné Kovács Ilona szerint Magyarországon a községek túl kicsik, a vidék pedig túl gyenge, szemben az állami szektorral, amely a települések jogköreihez és lehetőségeihez képest nagy és erős.¹⁶ Éppen ezért hazánkban eleve kevesebb az esély egy nyugati típusú decentralizált önkormányzati rendszer létrejöttére, ami az önkormányzatok közötti szorosabb együttműködést is feltételezne, s nagyobb döntési teret az egyes helységeknek. Ezt most azért tartjuk fontosnak kiemelni, mert a Paksi Atomerőmű Zrt. (kezdetben Paksi Atomerőmű Vállalat) megalapítása óta egy kiemelt állami cég, állami szereplőkkel, érdekütközésekkel. Megítélésünk szerint ez a tény is sokkal inkább az állami érdekeltségű atomerőmű számára kedvez(ett) az önkormányzat kontra atomerőmű nexusában kibontakozó esetleges vitás kérdések szempontjából, ismerve az önkormányzatok állami újraelosztásnak való kiszolgáltatottságát.

¹³ Tardos Róbert: Kapcsolathálózati megközelítés – új paradigma?, 1995

<http://www.socialnetwork.hu/cikkek/TardParadigma.htm> - 2018. augusztus 1.

¹⁴ Finta István, Pálné Kovács Ilona és Pfeil Edit: Közigazgatási alapok, Unió Kiadó, Budapest, 2001; Decentralizáció és dekoncentráció, 24-26. old.

¹⁵ Sebők Miklós: Válság táplálta delegálás, 75-100. old. in Politikatudományi Szemle, MTA PTI, XX. évf., 2011/3. szám

¹⁶ Pálné Kovács Ilona: Regional Development and Governance in Hungary, MTA RKK, 2000; The structure of the model, 9-18. old.

6. Helyi média

A paksi politikai versenyfutásban, mind a tanács (később az önkormányzat), mind az atomerőmű, mind a különböző pártok, illetve civil szervezetek számára a lakosság befolyásolásának kérdése, s ennek érdekében a helyi médiafelületek megszerzése, vagy ennek lehetősége nyomán saját felület megteremtése már kulcsszerepet játszott a hatalmi vetélkedésekben a '80-as évektől. Freedman szerint a média használata, annak szabályozása és a tulajdonosi viszonyok körüli harcok a kormányzás és a politika szerves részei, amelyet látható (nyomon követhető) és kívülről láthatatlan (informális) intézmény mechanizmusok kísérnek végig.¹⁷ Habermas szerint pluralista média (politikai érdekcsoportok szerinti színes spektruma a sajtótermékeknek) minden közösségben szükségeltetik, különben a privilegizált tömegmédia leszűkíti a politikai játékeret, s a közösséget foglalkoztató témák egy csoport akarata szerint kerülnek a közbeszédbe vagy maradnak a felszín alatt.¹⁸

Ehhez kapcsolódóan szükséges beszélnünk arról, hogy a médiaérdeklődés és birtoklási küzdelem középpontjában Pakson az egyik rendszerváltás korában elinduló sajtótermék, a Paksi Hírnök állt. Feltételezésemet megerősíti Beregnyei Miklósnak Paks sajtótörténetéről írott műve, melyben sorra veszi az egyes helyi lapok történetét, működésüket, főszerkesztőik és szerkesztőik kinevezését, adott esetben leváltását, a lapok működtetése körül kialakult hatalmi játszmákat, hatalmi harcokat.¹⁹ Így e kérdéskörrel is szót kell ejtenünk a későbbiekben.

7. A vezetők szerepe

Jürgen Habermas szerint léteznek minden közösségben olyan univerzálisnak tekinthető elvek, amelyek normaként hatnak a vezetőkre.²⁰ Jankovich úgy ítéli meg, hogy míg korábban az ideák, napjainkban inkább már a politikusok személye határozza meg a politikát.²¹ Anthony H. Birch a politikai vezetők előtt álló mindenkori legnagyobb kihívást úgy definiálta, mint olyan célt, amely a politikai események irányításával járó felelősséget együttesen úgy kezeli, hogy az politikai (választási/legitimációs) szempontból eredményes legyen.²² Barakonyi Károly Birchel szemben inkább a kommunikációra helyezi a hangsúlyt. Szerinte a sikeres vezetői döntések meghozatalához elengedhetetlen, hogy a különböző felek azonos kommunikációs keretet használjanak és hasonló döntési alternatívákban gondolkodjanak, hiszen ennek hiányában egymás meggyőzése és a

¹⁷ Freedman, Des: A médiapolitika, mint közpolitika, Gondolat Kiadó, Budapest, 2012; A médiapolitika definíciói, 16-20. old.

¹⁸ Habermas, Jürgen: Faktizität und Geltung, Suhrkamp Publisher, Frankfurt am Main, 1992

¹⁹ Beregnyei Miklós: Paks sajtótörténete, Paksi Atomerőmű Zrt., Paks, 2008

²⁰ Habermas, Jürgen: A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása, Századvég-Gondolat, Budapest, 1993

²¹ Jankovich Zsanett: A személyek jelentősége a politikában Médiakutató, 2008/1.

http://www.mediakutato.hu/cikk/2008_01_tavasz/03_szemelyek_a_politikaban/01.html 2018. augusztus 1.

²² Birch, H. Anthony: The Concepts and theories of modern democracy; Routledge, London & New York, 1993, Political power, 137-159. old.

kooperáció nem válik hatékonyá.²³ Ezt a nézetet Barakonyi mellett a Bódi-Bóhm szerzőpáros megállapítása is erősíti, akik szerint a helyi konfliktusok feloldása jó kooperációs képességű, demokratikus, legitim vezetőket igényel.²⁴ Talán még kevésbé elhanyagolható szempontokat sorol fel azonban Bocz János, aki kísérletet tesz a városvezetőkkel kapcsolatosan a magyar lakosság elvárásainak feltérképezésére. Bocz az 1990-2002 között megválasztott polgármesterek tulajdonságainak összehasonlítását tekintve kiemeli, hogy a legtöbb polgármester olyan családos vagy házasságban élő férfi, aki legalább 30 éve él az adott településen, régóta részt vesz a helyi közéletben és diplomával rendelkezik.²⁵ Bocz kiemeli, hogy a legtöbb megválasztott polgármester korábban már részt vett a települési tanács működtetésében (ami ma már vélhetően nem vagy kevésbé érvényes szempont), ráadásul ennek jelentősége kevésbé a politikai berendezkedéssel, mint inkább a helyi közösség életében való tartós részvétel tényével hozható párhuzamba. Fontos szempontként említi Bocz, hogy a kisebb településeken, ahol a személyes kapcsolatok és ismertség dominálnak, kevésbé fontos a pártkötődés, míg a nagyobb városokban, megyeszékhelyeken és a fővárosban a pártok jelöltjei tudnak jobban teljesíteni a személyes kapcsolat fontosságának háttérbeszorulása, valamint a kampány finanszírozása és megszervezéséhez szükséges eszközök rendelkezésre állása okán, melyet a pártok könnyebben tudnak biztosítani.

Akarmelyik elméletet is érezzük magunkénak, mindegyik felsorolt szerző szempontjait érdemes szem előtt tartanunk miközben hatodik vizsgálódási területünk keretében arra a feltevésre keressük a választ, miként érintette az egyes vezetőpozíciókat betöltő személyek szerepe a hipotéziseink során említett olyan kérdéseket, mint a lakosság közötti törésvonalak, vagy az erőmű oldaláról jelentkező esetleges befolyásszerzési törekvések. A politikai döntéshozók, vállalatvezetők, médiaszemélyiségek egyénisége, habitusa, stílusa, személyes elkötelezettségei, kompromisszumképessége, együttműködési hajlandósága együttesen és külön-külön is mind befolyásolta-e a város hangulatát, s hozzájárult-e olykor az ellentétek kiéleződéséhez, olykor azok oldódásához? Ennek bizonyításában szintén kulcsfontosságúak a mélyinterjúk anyagai és azok a korabeli sajtócikkek, amelyek a városi vezetők visszaemlékezéseit és nyilatkozatait őrizték meg az utókornak.

Módszertan

Minden tanulmány esetében rendkívül fontos a munka elkészítése során alkalmazott módszertani elemek rövid bemutatása. E tekintetben munkám során elsősorban Andorka Rudolf, Earl Babby,²⁶

²³ Barakonyi Károly: Stratégiai döntések, Strategy-XL Bt., Pécs, 2004, A döntési keretek megfogalmazása, 92-102. old.

²⁴ Bódi Ferenc-Bóhm Antal: Sikeres helyi társadalmak Magyarországon, Agroinform Kiadóház, Budapest, 2000, A sikeres és sikertelen településekről, 7-32. old.

²⁵ Bocz János-Sághi Tamás: Az önkormányzatok döntéshozói, 1990-2002, KSH, Budapest, 2003

²⁶ Babbie, Earl: A társadalom tudományi kutatás gyakorlata, Balassi Kiadó, Budapest, 1998

valamint a Héra-Ligeti szerzőpáros²⁷ ajánlásaira támaszkodtam, akik szerint a minél szélesebb spektrumú vizsgálati skála adhatja a legpontosabb képet egy-egy jelenségről.²⁸

Különösen igaz Andorka megállapítása a helyi típusú konfliktusok vizsgálatában, melyek esetében - ahogy általában a törésvonal elméleteket illetően – nem találhatunk egységes szakirodalmat, így egységes kutatási módszertant sem.

Dolgozatom célja az atomerőmű működését követően megismerni azokat a konfliktusokat és törésvonalakat Pakson, amelyek a helyi, politikai erőviszonyok alakulását formálták, illetve megismerni az ezekkel kapcsolatos összefüggéseket. Ennek függvényében a vizsgálandó problémát a régi Paks (a korábbi falusi terület) és az atomerőmű építésével párhuzamosan megépült Lakótelep népessége közötti ellentétekben kell megjelöljük. A problémához kapcsolódóan több kutatási kérdést is felvetettünk, illetve ehhez hipotéziseket fogalmaztunk meg, melyek fentebb már bemutatásra kerültek.

Az adatgyűjtési módszerek vonatkozásában a dolgozat többféle kutatási ágra is támaszkodik, így primer és szekunder kutatási elemek egyaránt szerepelnek a dolgozatban. Szerepet kap már publikált adatok másodelemzése (Jelenkutató Intézet, Gallup, KSH, Nagy Roland, etc.), de megemlítek olyan kutatási adatokat is, amelyeket jómagam survey-módszerrel (kérdőíves felmérés) készítettem. Nagyszámú elméleti háttéranyag beépítése mellett korábbi dokumentumok; korabeli sajtótermékek, levéltári jegyzőkönyvek értékelése is súlyt kap a tanulmányban. Korunkban az interneten elérhető anyagok (pl.: választási eredmények) is fontos részét képezik a felhasznált dokumentumoknak. A dolgozatnak fontos elemei a mélyinterjúk, melyeket Paks néhány korábbi, meghatározó figurájával készítettünk.

Vizsgálódási szempontjaink indoklásakor e ponton is szeretnék visszautalni munkám elején már bemutatott, A. Gergely András által ajánlott vizsgálati sémára, amely történeti, demográfiai, gazdaságpolitikai, rétegződéseméleti irányból és hagyománykövetés fókuszából javasolja kutatni a helyi politikát.²⁹

Természetesen minden adat és információgyűjtést elemzés követ, hiszen ez teszi igazán értékké és eredetivé tanulmányunkat, melynek kulcspontja, hogy ok-okozati összefüggéseket (kauzalitás) találjunk az eltérő érdekek, valamint egyes szereplők cselekvése és a következmények között.

Dolgozatunkban a kutatás szempontjából érdekes megállapításainkat, deskriptív, leíró jellegű részek vezetik fel. Ezek, a lényegében Paks közpolitikai múltját taglaló szakaszok, sok helyen aprólékosnak,

²⁷ Héra Gábor- Ligeti György: Módszertan – a társadalmi jelenségek kutatása, Osiris Kiadó, Budapest, 2005

²⁸ Andorka Rudolf: Bevezetés a szociológiába, Osiris Kiadó, Budapest, 2006; A szociológia módszertana, 97-116. old.

²⁹ A. Gergely András: A helyi társadalom antropológia kutatásának lehetőségei, 294-306. old. in Politikatudományi válaszok a XXI. század kihívásaira, PTE Pécs, 2001

részletekbe menőnek tűnhetnek, ám a dolgozat megértése szempontjából mégis rendkívül szükségesek. A város politikatörténeti háttérének bemutatása nélkül a különböző elemzések és az azokból levezetett következtetések aligha értelmezhetők.

Kutatott terület	Kutatási módszer
Politikai értékrendek, választási tradíciók, melyek a régi Paks lakosságának pártpreferenciáit formálták	<ul style="list-style-type: none"> - Történeti, demográfiai, gazdaságpolitikai ismeretek, adatok feldolgozása - Paksról megjelent monográfiák és egyéb szakirodalom értékelése, másodelemzése - Országgyűlési és önkormányzati választások eredményeinek értékelése különböző városrészekre lebontva
Politikai és társadalmi törésvonalak az atomerőmű megépítésétől a rendszerváltásig	<ul style="list-style-type: none"> - Korabeli sajtóanyagok, sajtóban megjelent visszaemlékezések - Mélyinterjúk az adott időszak egy-egy meghatározó szereplőjével - Paksról megjelent monográfiák és egyéb szakirodalom értékelése, másodelemzése
Rendszerváltozás	<ul style="list-style-type: none"> - Korabeli sajtóanyagok, sajtóban megjelent visszaemlékezések - Mélyinterjúk az adott időszak egy-egy meghatározó szereplőjével - Paksról megjelent monográfiák és egyéb szakirodalom értékelése, másodelemzése - Országgyűlési és önkormányzati választások eredményeinek értékelése különböző városrészekre lebontva
1990-2002 közötti időszak: az atomerő jelenléte körüli diskurzus pótlusképző a helyi politikában	<ul style="list-style-type: none"> - Adott időszakot felölelő sajtóanyagok, sajtóban megjelent visszaemlékezések - Mélyinterjúk az adott időszak egy-egy meghatározó szereplőjével - Paksról megjelent monográfiák és egyéb szakirodalom értékelése, másodelemzése - Országgyűlési és önkormányzati választások

	eredményeinek értékelése különböző városrészekre lebontva - Az időszakról megjelent és elérhető közvélemény-kutatási és egyéb kutatási adatok másodelemzése
2002 – napjainkig terjedő időszak: konszenzus az atomerőmű jelenlétét illetően, a legfőbb pólushévíz-erőt az országos politika jelenti a helyhatósági választáson is	- Sajtóelemzés - Országgyűlési és önkormányzati választások eredményeinek értékelése különböző városrészekre lebontva - Az időszakról megjelent és elérhető közvélemény-kutatási és egyéb kutatási adatok másodelemzése - Kérdőíves felmérésekkel nyert adatok elemzése, értékelése, primer kutatási adatok - Empirikus elemzések

Konklúziók

A dolgozatban, a témához kapcsolódó fontos elméleteken, s a kutatási módszertanon túlmenően részletesen áttekintettük Paks város politikatörténetét, a történelmi gyökerű politikai szocializációs tradíciókat, majd végig követtük az atomerőmű építésének kezdeti időszakától részletes elemzéssel egybekötve a helyi politikai folyamatok alakulását egészen napjainkig. Mint azt korábban már megjegyeztük, a paksi politikai életet 1975-ig (az erőmű építésének kezdetéig) jóformán semmi sem emeli ki a hasonló méretű és adottságú magyar kisvárosok sorából, majd a nukleáris üzem építésétől kezdődően megjelenik a törésvonal a régi paksi lakosság és az erőmű építésére érkezők között. (Ez egyben válasz is tanulmányunk elején feltett első kérdésünkre és megerősíti hipotézisünk.) A konfliktus a rendszerváltozás idejéig jóformán felszín alatt maradt, majd az 1990. évi rendszerváltozást követően egy évtizeden keresztül tapinthatóan jelen volt Paks politikai életében, formálójává vált annak. A két városrész integrált fejlesztése, majd a lakosság cserélődése nyomán azonban e törésvonal az ezredfordulótól gyors ütemben feloldódott. A dolgozat lezárásaként előbb a kutatói kérdésekre válaszolunk, majd röviden kifejtjük a hipotézisekhez kapcsolódó megállapításainkat is.

1. Válasz a kutatási kérdésekre

- Milyen törésvonalakat eredményezett Pakson az atomerőmű-beruházás?

A kutatás folyamán megszerzett ismereteinkből világossá válik, hogy létezett törésvonal a régi paksi lakosság és az atomerőmű építésére érkezők között. Ezt a konfliktust az ezredfordulón azonban már felülírta az országos pártpolitikai törésvonalak helyi megjelenése.

- Mi vezetett a Paksra érkező erőműépítő-társadalom és a régi lakosság közötti ellenszenv kialakulásához?

A konfliktusban szerepet játszott a régi vezetők és az új elit rivalizálása is, de emellett más szempontok is közrejátszottak Pakson az energiaipari óriás megépítése a városba özönlő új lakók és a régi paksi társadalom közötti feszültségek kialakulásához. Ez részben gazdasági okokra vezethető vissza, részben az atomenergiától való félelem okozta törésvonal volt a Paksra érkezők és az őslakosság között.

- Milyen intézményesült szereplők (pártok, civil szervezetek) voltak érintettek a konfliktusban?
- Angelusz és Róna „vitájára” visszautalva kérdezzük, hogy került-e sor tömbösödéssre a település megosztottságát övező konfliktus mentén?

Az 1994. évi tüntetéssorozat bebizonyította, hogy – talán a csernobili katasztrófa okán felerősödve – létezett félelemérzés az atomerőművel és annak biztonságosságával, egészségre való ártalmasságával kapcsolatban. Természetesen az anyagi okok, a bérkülönbségek, az áramdíj kedvezmény (s az abból következő olcsóbb rezsiköltségek), s a hagyományos mezőgazdasági szektor részben az erőmű hatása miatti visszaszorulása egyaránt hozzájárultak a feszültségek kialakulásához. Ezt pedig felerősítették az életmódbeli különbségek és a területi elkülönülés. Volt tehát kísérlet Pakson arra, hogy elinduljon egyfajta erőműellenes tömbösödés a településen, ez a kezdeményezés azonban rövid idő alatt elcsendesedett.

Az erőműellenes civil szerepvállalás – mely negyedik hipotézisünk volt - a paksi politika- és választástörténet által, megítélésünk szerint egyértelmű bizonyítást nyert. Igaz, hogy ez elsősorban a kilencvenes évek vonatkozásában volt tapasztalható, amikor a kiégett fűtőelemek tárolásának elhelyezése körüli vita nyomán létrejött Pakson egy nagy létszámú, sokakat megmozgató atomenergia-ellenes mozgalom (Szarkofág Nélküli Jövőért Egyesület), de ezt bizonyítja a ténylegesen

városvezetői szerepkörbe kerülő Paks Városért Mozgalom is, amely a visszaemlékezések és az egyesület háttérének feltárását követően egyértelműen a régi paksiakat képviselő formációként élt a városlakók tudatában. Szükséges persze hozzátennünk, hogy nem mindegyik helyi politikával foglalkozó civil formáció nevezhető természetesen erőműellenesnek Pakson, de mindenképpen igaz, hogy ezek a szervezetek igyekeztek – amíg erre volt fogékonyság az óvárosi lakosság részéről – leginkább politikai tőkét kovácsolni az őslakosság indulataiból. Amint azt korábban is megfogalmaztuk, megtehették ezt, mivel nem volt állami szintű pártközpont, amely kontrollálni tudta volna eme sajátos helyi szereplők mozgását.

- Mikor és hogyan oldódott fel ez a konfliktus és vált identitásában egységessé a városi közösség?

A Paks Város megosztottságát övező konfliktusra tisztán, mint társadalmi-politikai szembenállásra kell tekintenünk. Feloldásához azonban csak kisebb részben járultak hozzá kohéziós politikai döntések, a nagyobb szeletet a gazdasági beavatkozás oldotta meg– melyet a helyi piaci körforgás részben önszabályozó módon semlegesített. [Ez alatt azt kell értenünk, hogy mivel Pakson a villamosenergia-szektorban dolgozók az átlagosnál magasabb bérekkel rendelkeztek és komoly előrelépési (karrier) lehetőségekkel is kecsegtetett az atomerőmű, ezért a helyi fiatalok – az óvárosból származók is – műszaki értelmiségi pályára vállalkoztak, ahonnan bekerülve a vállalatba már nem érezték privilegizálnak az ipari létesítmény dolgozóinak helyzetét, mivel maguk is a PAV/PA Rt. munkatársaivá váltak, s részesültek az ezzel járó kedvezményekből.] Mindazonáltal egészen a gazdasági folyamat végbemeneteléig egy két és fél évtizedes helyi szembenállás tette olykor feszültebbé a légkört a Duna menti kisvárosban.

- Milyen küzdelmek jellemezték Pakson a médiabirtoklási viszonyokat 1975-től napjainkig? Összefüggésben voltak-e ezek az atomerőművel?

Kutatási kérdéseink között, s hatodik hipotézisünkben is utaltunk a helyi médiabirtoklási viszonyokért folyó küzdelmekre is, nem csak a politikai pártok, hanem az atomerőmű érdekelttségét illetően egyaránt. Ahogy más helyeken az országban, úgy Pakson is valamennyi politikai szereplő igyekezett és igyekszik minél nagyobb teret nyerni magának a médiában. A médiaszerzési verseny Pakson az 1970-es évektől az atomerőmű és a helyi tanács között zajlott, a rendszerváltozás időszakától, miután világossá vált, hogy lesz a városnak önálló sajtóterméke, azonban középpontjában már a Paksi Hírnök újság állt, illetve ezzel párhuzamosan a saját nyomtatott médiafelület megteremtésének és elterjesztésének különböző próbálkozásai. Meglepő módon a különböző paksi civil szervezetek és a

pártok helyi szervezetei az internet egyre növekvő szerepe mellett sem kezdték el hosszú időn át saját üzeneteiket a célközönséghez eljuttató városi weboldalak működtetését. Erre csak az utóbbi időben találunk példákat. Ugyanakkor a facebook használat elterjedésével és általánossá válásával várhatóan a közösségi oldalak/közösségi média lesz az a felület, amelyre a helyi politikai szereplők egyre nagyobb figyelmet szentelnek majd a későbbiekben.

- Városshociológiai szempontból jelenthetett-e problémát a régi Falu és az erőműberuházás folytán érkezők alkotta Lakótelep földrajzi elkülönülése?

Paks példája is tökéletesen igazolja azokat a városshociológiai problémákat, amelyek az USA területén és Nyugat-Európában már az 1950-es és 1960-as években is foglalkoztatták a kutatókat. Ezt a kutatás során szerzett tapasztalataink pontosan tükrözik; hiszen Pakson is célszerű lett volna arra törekedni, hogy ne legyenek jelen tömeges mértékben egzisztenciális különbségek a településen élő társadalmi csoportok között, ahogy az atomerőmű üzemelését követő első időszakban az markánsan kirajzolódott, s egyik csoport se érezze magát alárendelt helyzetben a másikhoz képest, mivel ez szintén forrása volt a városlakókat két táborra osztó paksi konfliktus megszületésének.

Egy a paksihoz hasonló jellegű nagyberuházásnál, amennyiben az lehetséges, a városba költöző lakosságot célszerű olyan térségekből verbuválni, mely társadalomszerkezetét és kulturális-infrastrukturális szintjét tekintve hasonló a céltelepüléshez. (Elsősorban a beruházás által érintett településsel szomszédos városokból és községekből.) Látnunk kell azonban, hogy erre létezett is törekvés, már a beruházás kezdetétől.

Az ipari létesítmény más, távolabbi területekről érkező dolgozóit – ha az gazdasági, városshociológiai és egyéb tényezők figyelembe vétele mellett lehetséges – célszerűbb lett volna nem egy kompakt tömbben, hanem szétszórtan, keverve az őslakossággal, a hagyományos városrészben is letelepíteni. Ennek hiányában a számukra létrehozott speciális új városnegyedben kevésbé alakult ki eleinte közös élettér és kapcsolati háló a korábbi lakókkal, amely felgyorsíthatta volna a „beolvadást” az adott település társadalmába, hozzájárulva ezáltal az újonnan érkezők honosításához. Az átgondoltabb várostervezés megakadályozhatta volna az építőmunkások elkülönülő tömbjeinek kialakulását. A közös élettér egyben közös iskolát, közös szórakozási, kulturális és művelődési lehetőségeket hozott volna, ami egyben a közösségtudat kialakulását eredményezi.

Úgy gondoljuk, ha a fentebbi kritériumoknak a lehetőségekhez mérten a politika eleget tudott/akart volna tenni, akkor akár zökkenőmentesen, komolyabb konfrontáció nélkül is lebonyolítható lett volna a paksi ipari nagyberuházás. Természetesen itt meg kell jegyeznünk, hogy mindezen problémákat felismerték a döntéshozók Pakson, ám a helyi törésvonalak szempontjából e diagnózisok sokszor megkéskéve érkeztek. Pónya Józseftől tudjuk, hogy Pakson is volt kezdeményezés egy, a betelepítés

társadalomra gyakorolt hatásának nézőpontjából vizsgálva átgondoltabb település-szerkezeti elrendezés megvalósítására,³⁰ de ehhez, mint láthatjuk nem volt meg a megfelelő nagypolitikai támogatás (kellő figyelem), a város és a vállalat ereje pedig kevésnek bizonyult ennek korai kivitelezéshez. Most az újabb beruházás küszöbén úgy fogalmaznánk, hogy a legjobb elérhető cél a politikai akaratnak megfelelő, de szakmailag felkészült és gyakorlatban is hatékony, a társadalmi hatásokat számításba vevő tervezés lenne.

Hogy az újabb paksi beruházás miként fog zajlani, mennyi dolgozót kell a városba telepíteni, épülnek-e új városrészek, vagy a korábbi konfliktusok tapasztalatai alapján kevésbé koncentráltan helyezik el a Paksra érkezőket, hogy lesz-e az előzőhöz hasonló törésvonal az építkezés kapcsán, vagy az erőműberuházás kapcsán első hullámban érkezettek eleve toleránsabbak lesznek majd a most érkezőkkel, nos ezt valójában csak az idő döntheti el a kivitelezést követően, amely talán majd egy másik dolgozatnak lesz témája.

- Pálné Kovács Ilona a helyi politikáról írott könyvében megállapítja, hogy egy önkormányzat és az állam viszonya mindig a helyi autonómia és az ahhoz szükséges pénzügyi függetlenség függvényében értelmezhető.³¹ Miért ne lenne részben ugyanez a megállapítás érvényes Paks város és a gazdaságilag lényegesen erősebb állami nagyvállalat, az atomerőmű viszonyára?

Munkánk elején tettük fel kérdéseket az atomerőműnek a város politikai életébe való informális beavatkozását firtatva, részben az elitista elméletekre támaszkodva feltételeztünk egyfajta sajátos érdekképviselői szféra működését az atomerőmű és a várost vezető önkormányzati szereplők viszonyában, egyben ötödik hipotézisünk is ehhez a kérdéskörhöz kapcsolódott. Ezt illetően az atomerőműnek a helyi politikai életbe való bekapcsolódására fókuszálva, a kilencvenes évek vonatkozásában kijelenthetjük, hogy különösképpen Bor Imre politikai pályafutásának kapcsán vált feltűnővé a „vállalati lobb”. Ugyanakkor az ezredfordulótól vizsgálva, amikor már inkább konszenzusos légkör uralkodott a településen a nukleáris létesítmény működéséről és már nem övezte az egy évtizeddel korábban még létező nyílt társadalmi és politikai vita sem, mely a kilencvenes években még sokszor hisztérikus keretek között folyt, onnantól kevésbé látványosan érzékelhető az atomerőmű befolyása a helyi politikában. Feltételezhető, hogy a háttérben továbbra is kulcsszerepet játszik az energiaipari óriás a stratégiai, s adott esetben akár személyi döntések meghozatalánál, amellyel az együttműködés kardinális érdek a mindenkori településvezetők számára. Az atomerőműves háttér, amíg az üzem működik, vélhetően mindig jó belépő lesz a politikai életbe, ahogy láthattuk ezt 2014-ben Süli János esetében. A korábbi vezérigazgató, majd polgármester, ma

³⁰ Háttérbeszélgetés Pónya Józseffel, 2011. október 28.

³¹ Pálné Kovács Ilona: Helyi politika, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990, 42-48. old.

tárca nélküli miniszter példájából kiindulva arról is meggyőződhetünk, hogy a nagypolitika a vállalaton keresztül mennyire tudja pro és kontra irányítani, befolyásolni Paks életét.

- Pálné szerint Magyarországon „emberemlékezet” óta létezett egy informális érdekképviseleti szféra, azaz egy olyan, akár illegitimnek is tekinthető politikai mező, amelyben a kijárási, lobbizási, családi-rokoni kapcsolatok formálták a döntéseket, s ez a szféra – bár legtöbbször épp ezt várták a rendszerváltástól – a többpártrendszer megjelenésével sem tűnt el.³² Mi most, helyt adva Pálné Kovács Ilona elméletének az informális érdekképviseleti szféra működése kapcsán, arról igyekszünk meggyőződni, hogy az atomerőmű és a várost vezető önkormányzati szereplők viszonyában tapasztalható volt-e ilyen jelenség?

Végül szükséges megválaszolnunk azon kérdéseinket is, amelyek az atomerőmű vezetésének a paksi politikában játszott háttérszerepét firtatják. Ebben a kérdéskörben az elitista szemléletű szerzőkkel (Hunter, Mills, Bachrach-Baratz, Polsby, Crenson, etc.) kell egy platformra helyezkedjünk, s nem csak azért, mert más települések viszonylatában már bebizonyosodott, hogy a gazdasági szféra, különösen a nagyfoglalkoztatók erősen kontrollálják az adott település működését. Az atomerőmű a szakpolitikai együttműködésen túlmenően, közpolitikai kérdésekben, netán személyi ügyekben minden bizonnyal már létesítése óta jelentős hatást gyakorolt a paksi önkormányzat működésére. Jó példa erre az 1980-as évek tanácselnöki személycseréje, ahol a Dallos-Pónya ellentétet követően gyakorlatilag az atomerőmű vezérigazgatójának egyszemélyi döntése nyomán egy másik település vezetője, Jákli Péter került Paksra tanácselnöknek, vagy a helyi média kizárólagos birtoklására történő kísérletek az atomerőmű részéről az 1980-as években. Hasonló trendekre lehetünk figyelmesek a rendszerváltás első évtizedében Bor és Herczeg párharcában, ahol az atomerőmű hosszú ideig előbbi preferálta, s az ellentét a két városrész viszonylatában is érezhető volt.

Napjainkra elsősorban annak köszönhetően, hogy a paksi atomerőmű létezését a városban – még az országos viták ellenére is - általános konszenzus övezi, a nukleáris létesítménnyel való kiegyensúlyozott viszony a mindenkori városvezetés érdekévé vált. Éppen ezért a jövőben nem várható, hogy a vállalat látványosan beavatkozzon a város közpolitikai életébe, hiszen az együttműködés mindenki érdeke. Ma már ugyanis erőműellenes indulatok meglovaglásával nem lehet jelentős politikai tőkéhez jutni Pakson, ahogy azt az utóbbi időszak választási eredményei is tisztán megmutatják.

³² Pálné Kovács Ilona: Helyi politika, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990, 60-70. old.

2. Hipotézisekhez kapcsolódó megállapítások

Az első hipotézisünk, mely magáról a paksi konfliktus tényéről szólt, maga dolgozatunk központi témája. A korábbi paksi konfliktus létezése, mely a tősgyökeres és erőműves paksi lakosság között húzódott, egyértelmű bizonyítást nyert.

Második hipotézisünkhöz kapcsolódóan a dolgozatban megállapítottuk, hogy a 20. század közepéig Paks és Dunaföldvár, illetve ezt követően Paks és Szekszárd folytatott történelmi vetélkedést, melyek tétje a közigazgatási hierarchiában minél magasabb szerepkör betöltése volt. A versengés egyszerre tette a paksi elitet érdekeltté a gazdaságát és ezáltal pozícióját erősítő nagyberuházások, különösképp az atomerőműnek a településre kerülésében, ugyanakkor éppen ez a versengés formálta sokszor távolságtartóvá és büszkévé a helyi politikai vezetőréteget a külső hatásokkal szemben. Az atomerőmű (vagy inkább az országos pártfórumok) ugyanakkor a városok vetélkedésének tükrében is sikeresen tudott kedvezményeket tenni más települések irányába, ezzel is erősítve saját pozícióját. Vélhetően ez is hozzájárult, hogy a megyei szintű platformokon többnyire az atomerőmű számára kedvező döntések születtek. Talán éppen ezért a régi paksi elit az erőmű megépítésekor érkező politikailag is képzett mérnök- és menedzserréteggel szemben inkább gyanakvó, óvatos, sokszor ellenséges álláspontra helyezkedett, amely lassította az újonnan érkező lakosság integrálását, így kihatott a helyi törésvonalak alakulására. Fokozhatta a bizalmatlanságot, hogy gyakorlatilag a megyei tanács nyomására minden fontosabb helyi politikai pozícióban személycsere történt az erőműberuházás megkezdését megelőző időszakban.

Harmadik hipotézisünk kapcsán leírhatjuk, ahogy azt korábban, kutatási kérdéseinknél is már megválasztuk, hogy városszociológiai szempontból a Falu – Lakótelep földrajzi elkülönülése és a párhuzamos életterek kialakulása, s a két településrészben lévő életmódbeli különbségek a paksi törésvonalak erősödését szolgálták.

A kutatói kérdések megválaszolásánál már szintén érintettük a civil szervezetek helyi szerepére vonatkozó negyedik hipotézisünket, amelyet itt is megerősítünk. Ugyanis pártlogika szerinti tömbösödés nem következett be a városi politikában, de voltak olyan civil szervezetek, amelyek a '90-es években kimondottan az atomerőmű ellenes indulatokra építve igyekeztek támogatottságra szert tenni (ahogyan egyébként voltak politikusok, akik pártokban gondolkozva, de lényegében a nukleáris üzem képviselőiként határozták meg szerepüket).

Ötödik hipotézisünk értékeléseként kijelenthetjük, hogy bár a helyi hierarchikus viszonyok a beruházás kezdetétől felborultak, s ez szült konfliktusokat, politikai összeütközésre azonban csak a rendszerváltozást követően kerülhetett sor. Az 1994-es és az 1998-as választások jelentős részben a két városrész közötti ellentétekről és az atomerőműhöz való viszonyulásról szóltak. Megállapítható az is, hogy az erőviszonyok 1994-es választás kimenetelét illetően az erőmű érdekeivel ellentétes oldal felé billentek, míg 1998-ban az erőmű javára dőltek el. Hozzá kell tennünk, hogy az energiaipari óriás

a számára kulcsfontosságú kérdésekben még a számára kedvezőtlenebb ciklusban is minden esetben át tudta vinni a döntéshozókon érdekeit.

A helyi médiára vonatkozó hatodik hipotézisünk megválaszolása talán legegyszerűbb, ugyanis Paks politika történetéből (is) világosan kiderül, hogy valamennyi politikai és gazdasági szereplő, ideértve a tanácsot, majd önkormányzatot, az atomerőművet, helyi vállalkozói köröket, a politikai pártokat és a civil szervezeteket is, a saját médiafelületének megteremtésére vagy a meglévő médiákban való minél szélesebb körű megjelenésre törekedett.

Utolsó, hetedik hipotézisünkben az egyes vezetők személyes szerepének, fellépésének a helyi törésvonalakra gyakorolt hatását vizsgáltuk. A dolgot megelőző kutatások, sajtóelemzések, beszélgetések, felmérések, észrevételek tükrében igazolhatónak tekinthető a vezetők személyiségének fontos szerepe a paksi konfliktus kezelésében. A politikai döntéshozók, vezetők habitusa, vezetői stílusa minden területen formálja, sőt sok esetben meghatározza egy-egy közösség működését és a konfliktusok megoldását vagy épp kiéleződését eredményezheti. Paks esetében ilyen meghatározó személyiségeknek tekinthetők Pónya József, Dallos Tibor, Jákli Péter, Bor Imre, Herczeg József, akik az atomerőműves dolgozók kontra régi paksiak konfliktus valamely pólusának szereplői voltak. A későbbi időszakban, amely már inkább a pártokról és az országos politika helyi megjelenéséről szólt, más típusú meghatározó személyiségekről lehet beszélni, akik közül Hajdú János, Faller Dezső és Kovács Sándor személye érdemel leginkább kiemelés. Ők azonban már a makrotársadalmi törésvonalakhoz képest határozták meg pozíciójukat, mintsem a Falu kontra Lakótelep megosztottság mentén.

Utólag nehéz objektíven értékelni az egyes paksi vezetők habitusát, netalán rendszerezni őket a különböző leadership teóriák alapján. Mégis úgy véljük vezetői stílusukat tekintve – s itt a rendszerváltozás előtt tevékenykedő szereplők értékelésétől eltekintünk, hiszen az ő működésük egy egypárti politikai klímában történt – többségében erőskezű vezető egyéniségekről beszélhetünk (pl.: Bor, Faller, Hajdú, Kovács) és ritkábban megengedő stílusúakról (pl.: Herczeg). Ugyanakkor az óváros – falu ellentétben a vezető személye csak akkor játszott meghatározó szerepet, ha adott politikus nem csupán autoriter jellegű döntéshozatali mintát követett, de ezen ellentét mentén is igyekezett pozícionálni önmagát. Ennyiben tehát Pakson is alátámasztottnak tűnik Satori, illetve Körösi álláspontja a párteliteknek a konfliktus központba emelésében játszott szerepéről.

Néhány olyan alapvető észrevételre is felhívánk dolgozatunk zárásaként a figyelmet, amelyek a település-szerkezet átalakítással járó gazdasági, technológiai művelet kivitelezésében érintett Paks esetében csökkenthetővé tehetők volna a beruházás megindulásával a törésvonal kialakulását. De mit jelent az átgondolatlan településszerkezet kialakítás?

TÁBLÁZAT A PAKSI ATOMERŐMŰ HELYI ÉS ORSZÁGOS MEGÍTÉLÉSÉRŐL

Időszak	Megnevezés	Helyi politika viszonya az atomerőműhez	Országos politika viszonya az atomerőműhez
1975 előtt	Az atomerőmű építését megelőző időszak	Még nincs atomerőmű, mező- és halgazdaságból élő nagyközség	Állami vezetők az 1950-es évektől kezdődően tervezik az atomerőműberuházást
1975 - 1985	A paksi beruházás időszaka	Feszültségek a falusi és a lakótelepi társadalom között	Egypártrendszer: nincsenek valódi nyílt viták
1985 – 1990	Fejlesztések időszaka	Átmeneti konszolidáció, felszín alatti ellentétek	Egypártrendszer: nincsenek valódi nyílt viták
1990 - 2000	Fiatal demokrácia	Tömbösödés irányába mutató feszültségek a falusi és a lakótelepi társadalom között	Többpártrendszer: konszenzus az atomerőműről
2000 - 2014	A teljes konszenzus időszaka	Helyben konszenzus az atomerőmű körül	Többpártrendszer: konszenzus az atomerőműről
2014 - napjainkig	Országos politikát felülíró helyi konszenzus időszaka	Helyben konszenzus az atomerőmű körül	Többpártrendszer: vita az atomerőmű szükségességéről

Irodalomjegyzék:

A. Gergely András: A helyi társadalom antropológia kutatásának lehetőségei, 294-306. old. in Politikatudományi válaszok a XXI. század kihívásaira, PTE Pécs, 2001

Ágh Attila: A politika alulnézetben, Noran Libor, Budapest, 2017; A politika táguló világa: politizáló társadalom és kormányzó társadalom, 11-15. old.

Andorka Rudolf: Bevezetés a szociológiába, Osiris Kiadó, Budapest, 2006; A szociológia módszertana, 97-116. old.

Babbie, Earl: A társadalom tudományi kutatás gyakorlata, Balassi Kiadó, Budapest, 1998

Barakonyi Károly: Stratégiai döntések, Strategy-XL Bt., Pécs, 2004, A döntési keretek megfogalmazása, 92-102. old.

Beregnyi Miklós: Paks sajtótörténete, Paksi Atomerőmű Zrt., Paks, 2008

Birch, H. Anthony: The Concepts and theories of modern democracy; Routledge, London & New York, 1993, Political power, 137-159. old.

Bocz János-Sághi Tamás: Az önkormányzatok döntéshozói, 1990-2002, KSH, Budapest, 2003

Bódi Ferenc-Bóhm Antal: Sikeres helyi társadalmak Magyarországon, Agroinform Kiadóház, Budapest, 2000, A sikeres és sikertelen településekről, 7-32. old.

Enyedi György: Lokalitas, kultúra, önkormányzat: A konferencia rövidített jegyzőkönyve, Vita Kiadó, Budapest, 1991, 7-12. old.

Finta István, Pálné Kovács Ilona és Pfeil Edit: Közigazgatási alapok, Unió Kiadó, Budapest, 2001; Decentralizáció és dekoncentráció, 24-26. old.

Freedman, Des: A médiapolitika, mint közpolitika, Gondolat Kiadó, Budapest, 2012; A médiapolitika definíciói, 16-20. old.

Gellner, Ernest: A szabadság feltételei. A civil társadalom és vetélytársai, Typotex, Budapest, 2004

Gyorgyevics Miklós (2011): Civil participáció az önkormányzatokban Pro Publico bono online, 2011 http://uni-nke.hu/uploads/media_items/civil-participacio-az-onkormanyzatokban.original.pdf (2018. augusztus 2.)

Habermas, Jürgen: A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása, Századvég-Gondolat, Budapest, 1993

Habermas, Jürgen: Faktizität und Geltung, Suhrkamp Publisher, Frankfurt am Main, 1992

Héra Gábor- Ligeti György: Módszertan – a társadalmi jelenségek kutatása, Osiris Kiadó, Budapest, 2005

Jankovich Zsanett: A személyek jelentősége a politikában Médiakutató, 2008/1.
http://www.mediakutato.hu/cikk/2008_01_tavasz/03_szemelyek_a_politikaban/01.html 2018. augusztus 1.

Kolosi Tamás: Státusz és réteg, Társadalomtudományi Intézet, Budapest, 1984; Települési státusz, 16-18. old.

Kulcsár László-Domokos Tamás: A civil szervezetek és az önkormányzatok együttműködési lehetőségei a Kárpát-medencében, kutatási beszámoló, 1998
http://www.echosurvey.hu/_user/downloads/kutatasi_beszamolo/t-ecengo98.pdf (2018. augusztus 2.)

Pálné Kovács Ilona: A helyi kormányzás megújulási képessége és perspektívái – gondolatok 2007-ből, 109-114. old. in Comitátus/Önkormányzati Szemle, 2012. január-február, XXII. évf. 207. szám

Pálné Kovács Ilona: Helyi politika, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990

Pálné Kovács Ilona: Regional Development and Governance in Hungary, MTA RKK, 2000; The structure of the model, 9-18. old.

Pónya József mélyinterjú, 2011. október 28.

Sebestény István: A helyi önkormányzatok és a civil szervezetek együttműködésének dimenziói, a kapcsolatrendszer funkcionális elemzésének és mérésének lehetőségei Doktori értekezés Pécs, 2011.
<http://www.idi.btk.pte.hu/dokumentumok/disszertaciok/sebestenyistvanphd.pdf>

Sebők Miklós: Válság táplálta delegálás, 75-100. old. in Politikatudományi Szemle, MTA PTI, XX. évf., 2011/3. szám

Tardos Róbert: Kapcsolathálózati megközelítés – új paradigma?, 1995
<http://www.socialnetwork.hu/cikkek/TardParadigma.htm> - 2018. augusztus 1.

Unger Anna: demokrácia – közvetlen demokrácia – civil társadalom in. Szabó Máté (szerk.): Civil társadalom: elmélet és gyakorlat, Rejtjel Kiadó, Budapest, 2005, 19-36. old.

A szerző az értekezés tárgykörében készített publikációi:

Barkóczy Csaba

Roma integrációs kísérletek Paks városában: Segélyezés vagy fejlesztés politikája pp. 71-89., 20 p.

In: (Glied Viktor szerk.) Stratégiák, civilek, politikák a Dél-Dunántúlon, Pécs, Magyarország: Pécsi Zöld Kör Egyesület, (2011) p. 120

Glied Viktor Imre; Barkóczy Csaba

A fenntartható fejlődés elemeinek megjelenése a városfejlesztési stratégiákban a Dél-Dunántúlon

MODERN GEOGRÁFIA: 2 pp. 1-46., 46 p. (2013)

Nagy Roland; Glied Viktor; Barkóczy Csaba

Nukleáris energia, társadalom és környezettudatosság az Atomvárosban

Pécs, Magyarország: IDResearch Kft., Publikon (2014), 139 p.

ISBN: 9786155457326 OSZK

Barkóczy Csaba

A néprajz és a politológia határán - Pozsony város szlovakizálása

In: Szabó, István; Bohonyi, Noémi; Haffner, Tamás; Horváth, Orsolya; Márhoffer, Nikolett; Molnár, Emese; Pál, Eszter; Schaub, Anita; Varga, Zoltán (szerk.)

IV. Interdiszciplináris Doktorandusz Konferencia 2015: 4th Interdisciplinary Doctoral Conference 2015, Pécs, Magyarország: Pécsi Tudományegyetem Doktorandusz Önkormányzat, (2015) p. 115, 1 p.

Barkóczy Csaba

Social conflicts in the Town of Paks in 1970's

In: Ács, Kamilla (szerk.) Absztraktkötet: V. Interdiszciplináris Doktorandusz Konferencia

Pécs, Magyarország: Pécsi Tudományegyetem Doktorandusz Önkormányzat, (2016) p. 75

Barkóczy Csaba

Társadalmi törésvonalak Pakson

In: Ács, Kamilla (szerk.)

V. Interdiszciplináris Doktorandusz Konferencia Konferenciakötet

Pécs, Magyarország; Pécsi Tudományegyetem Doktorandusz Önkormányzat, (2016) pp. 49-58. , 10 p.

Barkóczy Csaba

Kosztolányi Dezső Céltársulás és a „Délvidék” brand

In: Novák, Zsuzsanna (szerk.) Hungarikumok határon innen és túl: Magyar értékeken és hagyományokon alapuló termékek és szolgáltatások a Kárpát-medencei közösségek mindennapjaiban Székelyszentlélek, Románia: Magyar Fiatalok Határok Nélkül Alapítvány, (2016) pp. 142-150., 9 p.